

Қазақстан және Германия арасындағы мәдени байланыстар: неміс диаспорасы мысалында (1991-2020 жж.)

Жансая М. Тлемисова¹, Арафат М. Мамырбеков²

Әлихан Бөкейхан университеті, Семей, Қазақстан

*Корреспонденция үшін автор:

jansaia.86@mail.ru

¹<https://orcid.org/0000-0002-9175-6385>

²<https://orcid.org/0000-0002-3454-8563>

DOI: 10.32523/2616-7255-2022-140-106-121

Аңдатпа. Қазақстан Республикасы өзінің тәуелсіздік жылдарынан бастап Батыс елдерімен көпвекторлы саясатты берік ұстанып келеді. Оның басты бағыттары саясат пен экономикаға қарай бағытталса, келесі кезекте мәдени-гуманитарлық салалар бойынша да байланыстар орын алды. Еліміз Еуроодақ елдерінің арасында Германиямен түрлі салаларда байланыстар орнатты. Екі мемлекет арасында бүгінде орнатылған екі- жақты ынтымақтастық басымдыққа ие болуда және ол өзара тиімді серіктестікті арттырып келеді. Экономикалық байланыстар мен саяси интеграция жаңа уақыттың импульсі ретінде қазіргі әлемнің барлық мемлекеттері үшін үлгі болып табылады. Сол сияқты, Қазақстан мен Германия арасындағы стратегиялық серіктестік қызметтің барлық дерлік салаларын қамти отырып, тұрақты түрде күшейіп, ауқымын кеңейтуде. Сенімділік, өзара қатынас және толеранттылық қасиеттері ұлттар арасындағы қарым-қатынас мәдениетінің көрінісі бола отырып, қазақ-герман байланыстарының айрықша қасиеттері болып табылады. Сыртқы байланыстардың негізгі бағыттары бойынша ұстанымдардың сәйкес келуімен қатар, бұл екіжақты достық қарым-қатынастарда мәдени байланыстарды үйлестіруге ықпал ететіні сөзсіз.

Қазақстан мен Германияның мәдени саладағы байланыстарының маңызды бір бөлігі Қазақстандағы неміс диаспорасымен байланысты. Тарихи шегініс жасасақ, сонау патшалық кезеңнен бері, одан соң кеңестің заманда Қазақстан Республикасының барлық аймағында немістер өмір сүріп келеді. Қазақстандық немістер жергілікті жерде өзінің мәдениеті мен болмысын сақтай отырып, қазақ халқымен тығыз мәдени байланыста өмір сүріп келеді. Халықтар арасындағы мұндай байланыстар мемлекетаралық деңгейге көтеріліп, ол Қазақстан мен Герман Федерациясы арасындағы мәдени байланыстардың дамуына ықпал етіп отыр. Мақалада, еліміздегі неміс диаспорасын негізге ала отырып, Қазақстан мен Германия арасындағы мәдени байланыстар зерттеледі. Екі мемлекеттің мәдени байланыстарын зерттей отырып, оған қазақстандық немістердің ролі мен ықпалына ғылыми талдау жасалады.

Түйін сөздер: Қазақстан; Германия; неміс диаспорасы; мәдени байланыстар.

Received 11 March 2022. Revised 15 March 2022. Accepted 31 July 2022. Available online 30 September 2022.

For citation:

Tlemisova Zh.M., Mamyrbekov A.M. Cultural relations of Kazakhstan and Germany: on the example of the german diaspora (1991-2020)//Bulletin of the L.N. Gumilyov ENU. Historical sciences. Philosophy. Religion Series. 2022. – Vol. 140. – №. 3. – P. 106-121. DOI: 10.32523/2616-7255-2022-140-106-121

Для цитирования:

Тлемисова Ж.М., Мамырбеков А.М. Культурные связи Казахстана и Германии: на примере немецкой диаспоры (1991-2020 гг.)// Вестник ЕНУ им. Л. Гумилева Серия Исторические науки. Философия. Религиоведение. – 2022. – Т. 140. – №. 3. – С. 106- 121. DOI: 10.32523/2616-7255-2022-140-3-106-121

Кіріспе

Қазақстан тәуелсіздікке қол жеткізгеннен соң, Германиямен әр түрлі салалар бойынша байланыстарын жүзеге асыруға ұмтылды. Бұл бағыттағы қызметте еліміздегі неміс диаспорасының рөлі ерекше болды. Осыған орай, дербестік алған кезден бастап, өзге этностармен бірге Қазақстандағы немістердің тарихын, әлеуметтік және демографиялық жағдайымен қатар, сондай-ақ мәдениетін зерттеу жұмыстары қолға алынды. Тақырыптың негізін құрап отырған неміс диаспорасы болғандықтан, алдымен Қазақстан халықтары арасында сан жағынан үлесі көп болған немістердің тарихын, әлеуметтік жағдайы мен мәдениетін зерттеуге негізделіп, ол қазіргі кезге дейін отандық ғылымдағы ең өзекті тақырыптардың қатарынан орын алып отыр. Себебі, сан жылдар бойына жергілікті қазақ халқымен араласып, Қазақстанды Отаным деп санаған неміс диаспорасының бүгінгі күнде екі мемлекет арасындағы мәдениет саласындағы байланыстарды дамытуда үлкен роль ойнауда.

Қазақстан Республикасы егемендікке ие болған кезінде де мемлекеттегі ұлтаралық татулық пен бірлік өзінің бұрынғы қалыптасқан дәстүрін одан ары қарай жалғастырды. Соның ішінде, немістер қоныстанған аудандарда жергілікті қазақ халқы мен неміс халқы арасындағы татулық өз жалғасын тапты. Халықтар арасындағы мұндай байланыстар екі мемлекетті одан сайын жақындастырды. Бұған мемлекет саясатының өзге этностарға деген құрметі мен оларға қатысты ұстанған қатынасының жемісті болуы ықпал етті. Неміс диаспорасына арнап

мәдени орталықтар ашылды. Неміс тілі мен мәдениетін сақтау үшін жағдай жасалды. Немістердің Қазақстанға деген махаббаты ерекше болды. Келесі кезекте халықтар арасындағы тату достықтың мемлекетаралық жағдайға әсері мен ықпалын көрсету маңызды тақырыптардың қатарынан орын алады.

Тәуелсіздік жылдарынан бастап неміс этносының үлкен бөлігі елімізден үдере көшті. Оның салдарынан елімізде үлкен демографиялық дағдарыс орын алды. Өзге этностармен қатар немістерді жаппай көшуі басқа салаларға да әсерін тигізді. Немістердің бір бөлігі Қазақстанды жатсынбай, өз Отанындай сезінді және осында қалды. Бұған тұңғыш президент Н.Назарбаевтың «Қазақстан көптеген ұлттардың ортақ үйі болып қала берді. Қазақстан, шын мәнінде, сан миллиондаған адамдар үшін нағыз өз Отаны болды» - деген сөздері мысал бола алады (Назарбаев, 2003: 155). Расында, көптеген этностар Қазақстанның сыртқы байланыстарын реттеуде ықпалы зор болып, ол мемлекетаралық қатынастарды зерттеуде жаңа бір бағыт ретінде қарастырылып келеді. Қазақстандық немістердің өз отандары мен басқа мемлекеттерге көшіп кетуі тек үкімет қабылдаған шаралардың және Германиямен орнаған саяси байланыстардың негізінде азайтылды және екінші мыңжылдықтың бастапқы жылдарында тоқтатылды. Қазіргі кезде елімізде неміс диаспорасының мәдениеті кеңестік кезеңдегімен салыстырғанда жақсы дамыған. Осындай мәдени дамудың қырсырын және оның халықтар мен мемлекеттер арасындағы байланыстарды дамытуға өз септігін нақты факторлармен, мысалдармен көрсету қажет. Бұл өз кезегінде ғылыми

ізденістер мен жаңа зерттеулерді қажет етеді және тақырыптың өзектілігін арттырады.

Зерттеу әдістері

Зерттеу жұмысының мазмұны көрсетіп тұрғандай, Қазақстан мен Германияның мәдени байланыстарын дамытуда еліміздегі немістердің ролі болғандықтан, біріншіден міндетті түрде олардың жағдайын зерттеу қажеттігі туындайды. Сонымен қатар, немістерге қатысты ғылыми-танымдық материалдармен тереңінен танысу керек. Жалпы, Қазақстандағы немістердің демографиялық және әлеуметтік-мәдениеті бойынша материалдар өзінің ауқымдылығымен ерекшеленеді. Оның басты мысалы, немістердің Қазақстан аумағына алғаш қоныс аударуынан бастап, бүгінгі күнге дейінгі қалыптасқан тарихы мен мәдениеті жайлы материалдар аса көлемді. Ғылыми жұмыста қолданылған деректердің басым бөлігі негізінен аталып отырғандай, санақ нәтижелерінен, мұрағат құжаттарынан және түрлі құжаттар жинақтарынан алынды.

Әр жылдарда жүргізілген санақ қорытындылары Қазақстанда әр кезеңде өмір сүрген немістердің кезең-кезең бойынша сандық мәліметтерін береді. Аталған уақыттарда жүргізілген санақ нәтижелері зерттеу жұмысында толықтай қолданысқа енгізілді де олар өз кезеңіндегі немістердің әлеуметтік жағдайы мен тұрмысына қатысты маңызды материалдар бере алады.

Ғылыми жұмыстың методологиялық негізін тарих ғылымының заманауи ғылыми әдістері мен принциптері құрайды. Ғылыми мақаланы жазу барысында отандық және шетелдік тарихшылар мен ғалымдардың теориялық пікірлері мен тұжырымдары жан-жақты талдауға түсті. Ғылыми жұмыстың мазмұны Қазақстан және Германия арасындағы мәдени байланыстарды сипаттауға арналып, ол неміс диаспорасының негізінде көрсетілгендіктен тақырыпқа қатысты фактілерді жан-жақты талдаудың нәтижесінде жаңа нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік беретін тарих ғылымының заманауи принциптері басшылыққа

алынды. Олар Қазақстандағы немістердің республика аумағында таралуы мен орналасу аймақтары бойынша қалыптасқан мәдениеті мен олардың мәдени орталықтары мен олардың қызметін анықтауға мүмкіндік берді. Неміс диаспорасының мәдениетін зерттеп, сол арқылы мемлекетаралық мәдени байланыстарды зерттеуге көшу жалқыдан жалпыға өту жолдары мен әдістерін көрсетеді.

Талқылау

Қазақстан тәуелсіздікке қол жеткізген жылдардан бастап, Қазақстанның еуроаймақ елдерімен қарым-қатынасы жан-жақты мәнге ие болды. Оның ішінде Еуропаның белді экономикалық күші Германиямен әріптестік байланыстар жаңа деңгейге шықты. Бұл бағытта ғылыми-мәдени ынтымақтастықтың ролі ерекше болып табылады. Неміс және қазақстандық ғылыми қауым өкілдерін елі елдің арасын жалғастыратын тарихи-мәдени факторлар айтарлықтай қызықтырды. Себебі, Қазақстандағы неміс этностық топтарының пайда болу тарихы екі жүз жылдан астам тарихты құрайды.

Екі мемлекеттің арасындағы саяси-экономикалық қарым-қатынастардың жалпы дамуына сараптама жасаған және теориялық пайымдаулар ұйғаруда Президент Қ.К. Тоқаевтың зерттеулерін бірінші кезекке қоюға болады. Өз қызметін елшілік, дипломатиялық қызметтен бастап еліміздің сыртқы саясатына үлкен үлес қосқан Қазақстан Республикасының Президенті Қ.К.Тоқаевтың еңбектері халықаралық саяси ынтымақтастық жөнінде жарияланған. Оның зерттеулері негізінен Қазақстан Республикасының сыртқы саясатына бағытталып, соның ішінде еліміздің Германиямен байланыстарына егжей-тегжей тоқталған (Назарбаев, 1996: 97).

Сонымен қатар, бүгінгі таңдағы қазақ-герман саяси-мәдени байланыстарының аспектілеріне назар аударған М.Ш. Губайдулина (Губайдулина, 2012), М.Т. Лаумулин (Лаумулин, 2010) т.б. ғалымдар тарапынан жазылған зерттеулердің өзектілігін атап өтпеске болмайды. Қазақстанның

тәуелсіздікке қол жеткізуі және оның «ашық есік» саясаты сыртқы инвестициялардың тартылуына жағдай жасады. Қазақстанның экономикасы әртараптандырылған маңызға ие болды. Сонымен бірге, еліміздің халықаралық аренадағы бейбітшілік ұстанымы мен өңірлік келісімдерді жаңадандырудағы белсенді саясаты белгілі бір мәртебелерге қол жеткізді. Қазақстан Орталық Азия елдерінің ішінде алғашқы болып Болон процессінің құрамына енді. Қазақстанның білім алушыларына Германияның оқу орындарының есіктері қолжетімді дәрежеде ашылды. Қазақстанның Германияға көшкен неміс диаспорасының өкілдері екі ел арасындағы мәдени-ғылыми байланыстардың дамуына септігін тигізді (Бойко, 2020).

Осы тұста қазақстандық неміс диаспорасы өкілдерінің Германияға көшуі туралы мәселелер ортақ ғылыми нысанға ие болды. Қазақстан халқының құрамын зерттеумен байланысты тарихи демографияның өзекті проблемаларын қою өте маңызды болып табылады. Бұл турасында тарихшылар М.Х. Асылбеков пен В.В. Козинаның ғылыми монографиясы маңызды еңбектердің қатарын құрайды. Онда 1980-1990 жылдар басындағы демографиялық процестер: халық саны, динамикасы, оның құрылымдық сипатындағы демографиялық өзгерістердің дәрежесі, сондай-ақ жыныс-жас құрамы, ұлттық құрамы және т.б. мәселелер сарапталынды (Лаумулин, 2010: 86).

Немістердің демографиясына назар аударып, онымен шұғылданған зерттеушілер неміс диаспорасының мәдениеті мен оның екі мемлекет арасындағы мәдени байланыстарды реттеудегі үлесі туралы мәселелерді көтерді. Неміс диаспорасының мәдениетімен айналысушы ғалымдардың қатарында бірқатар зерттеушілер мен олардың еңбектеріне жіті назар аударған жөн. 90-жылдардан бастап мемлекетаралық байланыстардың қалыптасуы мен дамуы өсіп, өзінің динамикалық көрсеткішімен уақыттарс алып шеңдескені туралы отандық ғалымдар тарапынан зерттеулер жүргізілді. Олар негізінен еліміздегі немістер тарихын зерттей

отырып, олардың қазіргі жағдайына және екі ел арасындағы байланыстардың басты көпірі екендігіне көңіл бөлген.

Отандық және шетелдік зерттеушілер Қазақстандағы немістердің тарихын аймақтық негізде де зерттеуге мән берді. Атап айтқанда қазақтандық неміс зерттеушісі Л.А.Бургарттың жұмыстары (Асылбеков, 1995: 128) Шығыс Қазақстан облысы мен Қазақстанның Шығыс аймақтарындағы немістердің әлеуметтік және мәдени тарихына бағытталды. Бұл тақырыпта көптеген еңбектер жарық көрді. Ол, Шығыс Қазақстан облысындағы неміс диаспорасының әлеуметтік және мәдени жағдайына терең тоқталып, немістердің Германиямен байланысын зерделеуге айрықша ден қойды.

Сондай-ақ, Қазақстандағы немістер тарихын зерттеуші О.А.Ямшанованың ізденістері бойынша Павлодар мен Орталық Қазақстан аймақтарындағы неміс диаспорасының саяси, әлеуметтік және демографиялық тарихынан кандидаттық диссертация қорғалынды. Осы тақырыпта ғылыми еңбектер жариялап, көптеген тың тұжырымдарды алға тартты (Бургарт, 1995: 36). Сол сияқты Ю.И. Подопритораның Ертіс пен Сібір немістерінің тарихына қатысты зерттеулері Қазақстанда үлкен қолдауға ие болып, қазақстандық басылымдарда олардың монографиялары мен құнды ғылыми мақалалары жарияланды. Ол қазіргі уақытта да Қазақстандағы және Ресейдің Қазақстанмен шекаралас аймақтарындағы немістердің қазіргі ахуалына баса назар аударған ізденіс жұмыстарын жалғастыруда (Ямшанова, 2009). Сонымен қатар, Оңтүстік Қазақстан облысы мен жалпы оңтүстік аймақтардағы немістердің орналасу тарихы мен олардың жалпы саяси тағдыры мен әлеуметтік ахуалы туралы зерттеулер де ізденушілер назарынан тасада қалмады. Бұл мәселеде Г.Д. Сүгірбаеваның зерттеулері ерекше маңызға ие. Автор Оңтүстік өңірдегі немістер тарихына қатысты ғылыми-зерттеу жұмыстарын жарыққа шығарды. Ол оңтүстік немістерінің мәдени орталықтарының қызметін көрсете отырып, Германиямен байланыстарына жеке тоқталған (Подопритора, 2009: 124).

Сонымен қатар, тәуелсіздік алған соң, Қазақстандағы немістердің мәдениеті мен тарихын зерттеу жұмыстары бойынша ұлты неміс болған отандық және шетелдік неміс тарихшылары мен қоғамдық ғылымдар өкілдері айналысты. Немістердің мәдениеті бойынша ауқымды зерттеулер жүргізгендердің қатарында Г.Бельгер (Бельгер, 1999), Э.Г. Боос (Боос, 1997) болып, олар тәуелсіздік жылдарында немістердің мәдени тарихын, білімі мен ғылымдағы немістердің рөлін, тәуелсіздік жылдарында неміс мәдениетінің даму болашағы туралы зерттеулер жүргізді. Бұл тақырыпта отандық және германиялық тарихшы-ғалым В. Кригердің (Кригер, 2013) ғылыми еңбектеріне ерекше тоқталып өтеміз. Виктор Кригер әуелде Қазақстан, одан соң Ресей империясы мен КСРО-дағы немістердің тарихы бойынша зерттеу жұмыстарын кеңестік кезеңде қолға алған болатын. Ғалым іздену жұмыстарын тәуелсіздік кезеңінде де жалғастырды және өзінің көрсетілген ғылыми саласы бойынша қазіргі уақытта Германияда ғылыми жұмыстарын атқаруда. В. Кригер қазақандық немістердің тарихы, мәдениеті мен демографиясы бойынша зерттеу мәселелері бойынша отандық зерттеушілермен тығыз ғылыми әріптестігін іске асырып жатыр.

Нәтижелер

Қазақстанға қатысты Германияның ұстанымдары тәуелсіздіктің алғашқы күндерінен-ақ оң екендігі көрініс тапты. Бұл кезде герман канцлері болған Гельмут Коль екі Германияны біріктіріп, жаңарған қуатты ГФР-ді қайта құрып Батыстың алпауыт елдерінің біріне айналды. Германияның Қазақстанға деген басты ұстанымдарының бірі ретінде – Қазақстандағы миллионға жуық неміс диаспорасының ахуалы болғандығын түсінеміз. Себебі, өткен ғасырдың 80-жылдарынан бастап Қазақстаннан немістердің РКФСР мен Украина және басқа да одақтас республикаларға көшуі орын алды. Бұл жағдай КСРО тарап, Қазақстан тәуелсіздігін алатын болса, одан ары

күшейетіні белгілі еді. Айта кетерлігі, КСРО-дағы немістердің саны бойынша Қазақстан Одақта РКФСР-ден кейін екінші орынға жайғасты. Сондықтан, Германия үшін КСРО мен оның ішіндегі немістер көп қоныстанған мемлекеттермен жақын болуы тиіс болды.

Тарихи шегініс жасайтын болсақ, 1979 жылы Қазақстанда Неміс автономиялық облысын құру мәселесі көтерілген болатын. Осы мәселе Қазақстандағы немістердің мәдени өміріне ерекше ықпал етіп, оның алғаш рет Германиямен жақсы қарым-қатынас орнатуға түрткі болған оқиға ретінде көруге болады. 1979 жылы басталған Қазақстанда неміс автономиялық облысының құрылмауы қазақстандық немістер арасында өз тарихи отанына көшу идеяларын одан сайын өршітті. Немістердің қоғамдық ұйымдарында «Егер автономия құрылмайтын болса, ГФР-ге кету керек» деген ұсыныстар көптеп көтерілді. Бұған жауап ретінде «халықаралық қарым-қатынасты реттеуде автономды облыс құрылу керек, әйтпесе көшу керек» - деген үстем пікірлер айтылды (Кригер, 2013).

Бұған жауап ретінде билік неміс этносының жағдайын қолдауға бағытталған іс-шаралар жайлы мәселе қозғалды. Неміс тілін дамытуға жағдай жасалды, оның ана тілі ретіндегі мәртебесіне құрмет көрсетілді. Неміс тілін үйрету үшін мектептерге неміс мұғалімдерін дайындау, мектептердің кітапханасын неміс әдебиетімен толықтыру, көркем өнерпаздық ұжым құру, «Фройндшафт» неміс ансамблінің қызметін жақсарту және неміс жастарын көбірек тарту, неміс тіліндегі әдебиетті байыту сияқты шаралар қолға алынды (Браун, 2002: 177).

Кеңестік Қазақстанның неміс мәдениеті мен тіліне деген мұндай құрметтің көрсетілуі ГФР тарапынан өте жылы қарсы алынды деуге болады. Мұның басты дәлелі Қазақстан тәуелсіздікке ұмтыла бастаған кезден-ақ герман билігі оған ерекше ықылас танытты. Барлық неміс ұлттық-мәдени орталықтарының жұмысына тек Қазақстан үкіметі тарапынан ғана емес, Германия Республикасы жағынан да қолдау көрсетіледі. Біздің мемлекет ішіндегі барлық мәдени

орталықтар арасындағы ретке келтірілген байланыстар өз халқының мәдениетімен, тарихымен және тілімен анағұрлым тиімдірек жұмыс істеуге мүмкіндік береді. 1989 жылы Қазақстандағы неміс диаспорасының «Видергебурт» деп аталатын неміс қауымдастығының құрылды. «Видергебурт» - Қазақстанның әрбір облысында өзінің неміс мәдениет орталықтары мен осындай атаумен жұмыс істейді. Неміс тілінен аударғанда «Видергебурт» қайта жаңғыру деген мағынаны білдіреді. Бұл қауымдастық орыс тілінде «Возрождение» деп аталып, неміс мәдениетінің жаңғыртуға бағытталған. Бұл атау қоғамның мақсат-міндеттерімен жақсы сәйкес келеді – олардың барлығы әдет-ғұрыптарды, салт-дәстүрлерді және тілді қалпына келтіріп, сақтауға бағытталған (Әпендиев, 2014).

Тақырыптың мазмұны неміс диаспорасымен байланысты болғандықтан, олардың саны мен таралу аймағы маңызды

саналады. Қазақстан Республикасы өзінің егемендігін алған соң да немістердің саяси демографиялық тарихы өзінің жалғасын тапты. Немістердің сыртқы көші-қонының жоғары деңгейге көтерілген кезеңі 1993-1994 жылдар болды. 1993 жылғы шетелдерге қоныс аударған немістердің санына қатысты алғашқы зерттеулер олардың жалпы санын 88218 мың адам деп көрсетеді. Жаңа статистикалық мәліметтер жыл сайын Қазақстаннан сырт елдерге Германия, Ресей, Шығыс Еуропа елдеріне 100 мың адамнан көшіп отырған.

Қазақстаннан Германияға қоныс аударған немістердің көші-қон мен қоныстану және орналасу процесін өзіндік бірнеше кезеңдермен түсіндіруге болады. Олардың ең әуелгісі немістер арасында көші-қон идеясының дамуы, және соның негізінде ерікті түрде Қазақстаннан Герман Федерациясына заңды түрде алғашқы көшу процесі. Бұл немістердің өз тарихи отандарына алғаш рет көшіп барған кезеңін қамтиды. Одан

Кесте 1. 1999 жылғы санақ қорытындыларына сәйкес, неміс халқының облыстар бойынша орналасу көрсеткіші (Садовская, 2002).

Облыстар	Жалпы немістер		
	Неміс халқының саны	Этнос құрамындағы үлесі (%)	Аймақтағы халықтың үлесі (%)
Ақмола облысы	52334	6,26	14,8
Ақтөбе облысы	10721	1,57	3,0
Алматы облысы	18927	1,21	5,4
Атырау облысы	687	0,16	0,2
ШҚО	32141	2,10	9,1
Жамбыл облысы	11394	1,15	3,2
БҚО	2434	0,39	0,7
Қарағанды облысы	57229	4,06	16,2
Қостанай облысы	57410	5,64	16,2
Қызылорда облысы	376	0,06	0,1
Маңғыстау облысы	554	0,18	0,2
Павлодар облысы	43835	5,43	12,4
СҚО	41157	5,67	11,6
ОҚО	5261	0,27	0,1
Астана қаласы	9591	3,0	2,7
Алматы қаласы	9390	0,83	2,6
Қазақстан	353441	2,36	100

кейінгі Қазақстан мен Германия арасында алғашқы саяси-дипломатиялық қатынастар орнағаннан кейінгі жаппай көшу (1993-1995 жж.) көші-қон процесінің ең ауқымды кезеңі болып табылады. Ал одан кейінгі кезең көші-қонның сирей бастаған кезеңі болып, ол 1996 жылдан бастап екінші мыңжылдықтың алғашқы жылдарын қамтиды. Ал ең соңғы кезең көші-қонның азайып, тіпті тоқтаған кезеңі болып табылады.

Көші-қон процесінің ең жоғарғы көрсеткіші Қазақстанның солтүстік облыстарында байқалған. Онда Қарағанды облысынан 11,6 мың адам, Ақмола облысынан 11,2 мың адам, Қостанай облысынан 8,3 мың адам, Павлодар облысынан 8,2 мың адам және Шығыс Қазақстан облысынан 7,6 мың адам болды (Акимбеков, 2003).

Кестеде көріп отырғанымыздай, 1989 жылғы санақ материалдары Қазақстанда миллионға жуық немістің бар екенін тіркеген болса, 1999 жылғы санақ материалдары немістердің небәрі 353 мыңнан астам қалғанын көрсетіп отыр. КСРО-ның түрлі аудандарында, оның ішінде Қазақстанда кезінде депортацияланған немістердің қоныс-жайларын жақсартуға мемлекет тарапынан қолдау көрсетіле бастады. Барлық ұлттар тең құқылы болып, олардың өмір сүруіне кең мүмкіншіліктер жасалды. Осының негізінде 1992 жылы қазанда Қазақстан немістерінің 1-ші съезі өтті. Съездің шешіміне сәйкес тәуелсіз Қазақстанда алғаш рет немістердің этно-мәдени орталықтары құрылатын болды. Басты мақсат немістердің тілі мен мәдениетін сақтау болып, шешімнің қабылдануы да Қазақстанда немістердің санының айтарлықтай қысқаруына себепкер болды (Смаилова, 2000: 78).

Қазақстанда неміс мәдени орталықтарын құру мен неміс тіліне жағдай жасау екі мемлекеттің арасындағы тек мәдени қарым-қатынастар емес, сонымен бірге барлық саладағы байланыстардың жақсы болатынын көрсетіп берді. Осы тұста, Германия мен Қазақстан арасындағы саяси байланыстар жайлы айтсақ, саяси және экономикалық қатынастар қарқынды дамыды. Тәуелсіздік алған жылдары Қазақстан Президенті

Н.Назарбаев Германияда үш рет ресми сапармен болды. Оның алғашқы ресми сапары 1992 жылы қыркүйекте болды (Назарбаев, 1996).

1995 жылы 25 маусымда 2-ші съез өткізіліп, онда Қазақстанның немістер Кеңесі құрылды. Бұл съездерде Қазақстандағы немістердің үдере көшуіне жол бермеу мәселелері көтерілді. Мұның барлығы Қазақстан тарапынан неміс мәдениетін сақтауға және екіжақты мәдени байланыстарды дамытуға жасалған маңызды қадамдары болды.

Десек те Германия үкіметінің Қазақстандағы неміс халқының саяси және әлеуметтік жағдайы алаңдатпай қоймайтыны анық еді. Германия билігінің Қазақстандағы неміс халқының саяси және демографиялық жағдайы туралы мәселелер 1997 жылы 7 желтоқсанда Германияның федералдық канцлері Гельмут Кольдің Қазақстанға жасаған сапары кезінде арнайы тақырып ретінде көтерілді. Ол бойынша қазақстандық немістердің қоғамында шетелдерге көшуді азайту немесе түбегейлі тоқтатып тастау жайлы ұйғарылды. Кеңестік кезеңде КСРО-ның түрлі аудандарында, оның ішінде Қазақстанда кезінде депортацияланған немістердің қоныс-жайларын жақсартуға мемлекет тарапынан қолдау көрсетіле бастады.

Осылайша немістердің көшуі 90-шы жылдармен (ортасы және екінші жартысы) байланысты болды. Қазақстанның жалпы неміс халқымен қатар ауылдық неміс тұрғындарының «саналық» және сандық өзгерістері байқалды. Бұған алда егжей-тегжей тоқталатын ауылдық неміс халқының нақты демографиялық көрсеткіштері дәлел. Герман билігі Қазақстаннан келетін көпті тоқтатып, тиісінше немістердің Қазақстанда қалып, өз тілі мен мәдениетін жоймай сақтап отыру қажеттігін ұсынды. Қазақстанда немістердің ұлттық санасының көтерілуі қарқынды түрде жүргізіле бастады. Мұның барлығы Қазақстан-Германия арасындағы мәдени-гуманитарлық байланысты күшейтіп қана қоймай, екі ел ішіндегі немістердің жағдайларына толық бақылау орнатуға мол мүмкіндік туғызады.

Германияға көшкісі келетіндердің барлығы бірдей ол жаққа кете алмайды, ал эмигранттардың бірден сандық мүмкіндігінің қысқаруы, жаппай көшудің тоқтағандығын аңғартады. Германия мемлекеті үшін бұл – үлкен жеңілдік. Ол КСРО мен Шығыс Европада жалпы немістердің ағылып келуін тоқтату мақсатында шаралар қолданды. 1990 жылдардың басында Қазақстандағы неміс диаспораларының өкілдері немісшеге қарағанда орысша өте жақсы сөйлей алатын дәрежеде болды және басқа да этникалық топтармен араласты.

Осыдан бастап неміс диаспорасының көшуі азайып, Қазақстан мен Германия арасындағы мәдени байланыстардың басты құралы осы немістердің мәдени өмірі болды. Германия ең алдымен, халықаралық қатынастарда тең құқылы серіктес ретінде Қазақстанның тәуелсіздігі мен тұрақтылығын, оның демократиялық дамуы мен экономикалық өркендеуіне жәрдемдесу мақсатын көздеді. Қазақстанда тұратын 300 000 этникалық немістер екіжақты мәдени байланыстарының маңызды элементі болып табылатынын көрсетті.

Германия үкіметі барлық мемлекеттерден келген немістер сияқты Қазақстаннан қоныс аударған немістердің орналастыру үшін толыққанды әлеуметтік негіздерді құру мүмкіндіктерін қолданды. Оның басты көрсеткіштері көшіп келген немістерді жұмыспен қамту, әлеуметтік жағдай, неміс тілі мен мәдениетін үйрену жолдары болды. Қазақстаннан көшіп келген немістер үшін басты қиындық тудырған жағдай неміс тілін білмеуі, әлеуметтік жағдай және жергілікті жерге үйрену мен қоғаммен араласу болды. Алғашқы кезде және жаппай қоныс аудару кезінде Германия басшылығы немістерді жаңа ортаға бейімдеуге қолдан келгеннің бәрін жасады, неміс тілін үйретті. Сонда да тілді меңгеру, қоныс аударғандардың қоғамдары араласу үдерісін күрделендірді (Әпендиев, 2015).

Немістердің тіл білмеуі мен ортақ менталитеттің болмауы, қоғамдағы пікірлердің сан алуандығы жергілікті

тұрғындар арасында жақтау және түсініспеушілікке кедергі келтіріп, соған байланысты жергілікті тұрғындармен ортақ қоғамдық-әлеуметтік мәдениеттің дамуын қиындатты. Қазақстаннан қоныс аударған неміс-репатрианттардың тарихи отанында неміс ретінде емес, «Russlanddeutsche» (ресейлік және кеңестік немістер) ретінде қабылдануы жиілей түсті.

Бұл қауымдастық құрылуының әуел басынан берік қарым-қатынасқа ие болды, өйткені оның негізінде тығыз туыстық және жерлестік қарым-қатынас жатыр. Қоныс аударғандар арасындағы қауымдастық ішіндегі қарым-қатынастардың кеңеюі мен жақындауы, өздерімен алып келген әлеуметтік – мәдениет пен құндылықтары, жаңа қоғамдағы құндылықтардан асып түсуіне әкелді. Мысалы, бұл әлеуметтік қауымдастықтағы өзгешілік, өзара қарым-қатынас үшін неміс тілімен қатар, орыс тілін қолдану қажет болып табылады.

Бұл құндылықтарды «Russlanddeutsche»-те қолдануы көбейген сайын, көшіп барып жаңадан қоныстанған немістер жаңа қоғамда өмір сүруге ыңғайлана және бейімделе бастады. Осылайша, қоныс аударған немістер германиялық қоғамда бейімделуге, бұрын Қазақстанда санасына сіңірген құндылықтары мен ерекшеліктерін «Russlanddeutsch» қауымдастығы арқылы нығайту арқасында жетті деуге толық негіз бар. Бір сөзбен айтқанда Қазақстан мен бұрынғы КСРО республикаларынан көшіп барған немістердің Германияда жаңа қоғамға бейімделіп, жаңа өмір бастауында кеңестік және ресейлік немістер тарапынан құрылған «Russlanddeutsche» қауымдастығының рөлі ерекше болды.

Алайда, «Russlanddeutsche» қауымдастығының қызметі меноның Германияда жүргізген әрекеттері, бұрынғы кеңестік немістердің бұл қоғам аясына бірігуі герман үкіметіне аса қатты ұнаған жоқ. Бұл герман қоғамында біркелкіліктің орнауына, кедергі болады деп күтілді. Герман басшылығы шетелдерден келген немістердің мұндай қауымдастықтары мен қоғамдық бірлестіктерінің жұмыстары

жергілікті немістер мен көшіп келген немістердің бірігуіне кедергі болады деп санады. Бұл жағдай герман үкіметінің назарын өзіне аудартып, ол кейіннен Германияның көші-қон заңнамасындағы қоныс аударушыларды қабылдау ережелерін қатаң жүргізуге себепкер болды.

Мұндай жаңа ережелер 1994 жылы қабылданған қоныс аударушыларды қабылдау туралы Заңға «Aussiedleraufnahmegesetz» тікелей қатысты болып, оған өзгерістер алып келді. Осыдан соң, мұндай заң аясында «кеш қоныс аударушы» түсінігі қалыптасты (Sprätaussiedler). Неміс заңнамасында алғаш рет қоныс аударушы неміс азаматының түсінігінің терең болуы, неміс ұлты мен мәдениетінің құндылығының қажеттілігін білу және неміс тілін меңгеру қажет болды. Бұл заңнамадағы мұндай өзгерістер мен жаңалықтар қоныс аударушы немістердің өтінішін қарастыру рәсімдері кезінде неміс тілін меңгеруді тестілеу жүйесін (Sprachtest) енгізуге себепші болды. Сонымен қатар, бұл заңнама тілдік тексеруден өткен азаматтың болашақта отбасы мүшелерінің де Германияға көшуін қарастырды.

Жаңадан енгізілген қатқыл заңдар мен ережелердің нәтижесінде 90-жылдардың соңынан бастап неміс қоныс аударушыларының саны азая бастады. Ал, мұның салдары республикалық көлемде немістердің сырттан Германияға көшіп келуінің айтарлықтай дәрежеде қысқаруына алып келеді. Оның себебі, осы уақытқа дейін Қазақстан аумағынан көшетін немістер мигранттардың басым бөлігін құрап келген болатын.

Көші-қон процестеріне қарай отырып, негізінен XX ғасырдың 90 жылдарында ауылдық немістердің Германия мен Ресейге жаппай эмиграциясын байқауға болады және Қазақстан қалаларына да айтарлықтай ағыны болды. Орын алған жағдайда ауылдық неміс халқының негізгі этнодемографиялық сипаттамалары өзгеріске ұшырады. Мұның салдарынан неміс тілін білетін ауылдық немістердің саны күрт азайды. Бұл көрсеткіш қалалық немістердің көрсеткішімен тең

болды. Ауылдық неміс халқы ана тілін сақтаушы рөлінен айырылды. Қазақстан Республикасындағы соңғы халық санағы неміс халқының білім саласындағы көрсеткіштерінің мәз еместігін көрсетті.

Осыдан соң, неміс тілін білмейтін немістерді Германияға қабылдамау туралы мәселелер қарастырыла бастады. Бұл жайлы Германияның сыртқы істер министрі Й. Фишер БАК беттерінде атап кетті. 2001 жылы 22 мамырда Қазақстанға ресми сапармен келген вице-канцлер, ГФР-дің сыртқы істер министрі Йозеф Фишер осы мәселені ерекше атап көрсетті. Бұл кездесу Қазақстандағы неміс диаспорасының Германия мен Қазақстан арасындағы мәдени байланыстардың басты мысалдарының бірі еді (Дедекер, 2017).

Сонымен қатар, 2004 жылы 4 желтоқсанда Германия канцлері Герхард Шредер келген кезде бұл мәселе арнайы күн тәртібіне қойылды. Германия канцлері Герхард Шредердің сапары Орталық Азиядағы қауіпсіздік мәселелеріне Еуропа Одағының назарын тағы аударды. Сонымен қоса Қазақстаннан Германияға жаппай көшкен немістердің мәселесі, Қазақстанда тұратын немістерге жағдай жасаудың сұрақтары кеңінен талқыланды. Герхард Шредер Қазақстандағы немістердің мәдени әлеуетін арттыруға қосып жатқан жергілікті билік пен қоғамның қарым-қатынасының шынайы деңгейін өзінің алғыстарын білдірді және оны одан әрмен жалғаса беретіндігіне сенімді екендігін жеткізді (Кадацкая, 2008).

Соңғы уақыттары Қазақстандағы немістердің Германияға көшуі және ондағы немістердің Қазақстанға қайта оралуы мәселелерінде әкімшілік-құқықтық қиындықтардың туындағандығы белгілі. Осының басты мысалдарының бірі ретінде Германиядан жеткізілетін жәрдем мен жергілікті жердегі кәсіпкерлердің берген көмегінің облыстардағы немістердің мәдени-әлеуметтік қауымдастықтарына қарай бағытталып жатқандығын атап өткізіміз келеді. Бұл ретте, Қазақстандағы немістердің басым шоғырланған аймақтардың бірі Павлодар облысы болып, ондағы неміс

диаспорасының мәдениетін дамытуға бағытталған шаралардың оңтайлы шешімдерге бастағандығын атап өткен жөн (Ержан, 2003).

Бұл аймақтың ерекшелігі Павлодар облысы республикадағы немістер ерте кезден ең көп шоғырланған аудан саналады. Мұнда неміс тілі мен мәдениетін үйрену ілгері кезден жолға қойылған. Неміс этномәдени орталығы «Возрождение» неміс диаспорасының өз мәдениетін дамытып, ана тілін үйретуге көмектесті. Бұл ұлттық-мәдени орталықтың қызметі ұлттық мәдениет пен өнер саласында этносқа, мәдениетке қызмет етуге бағытталған. Ұлттық орталықтар қоғамдық ұйымдардың елеулі бір бөлігі болып табылады (Ержан, 2003: 21-22).

Қазақстандағы білімге Германияның қолдауын дамытуда «Видергебурт» қауымдастығының қызметі өте үлкен. Осы орталық арқылы қазақстандық студенттер Германияның гранты есебінен оқып, білім алады. Екі жақты жоғары білім беру бағдарламасы дайындалып, Қазақстанда германиялық жоғарғы оқу орны Қазақстан-Неміс университеті, Гете атындағы институт жұмыс істеуде. Мұның барлығы әуелде қазақстандық немістердің тілі мен мәдениетін дамытуға бағытталған болса, олар қазіргі кезде жергілікті Қазақстан халқына неміс тілін үйретумен айналысуда.

Неміс диаспорасының мәдениеті, тілі, әдебиеті, фольклоры ұмыт қалған еді. Бұл туралы қазақстандық неміс жазушысы Герольд Бельгер де айтқан болатын. Жазушы өзін кеңестік неміс адамы ретінде тарихи отанның немістерімен тағдырларының ортақ еместігін айта келе, немістік салт-дәстүрден, тіл мен ділден, фольклордан айырылғандығын атап көрсетті (Кучински, 2021). Дегенмен Қазақстанда кез келген ұлт өкілінің өмір сүруіне барлық жағдайлардың жасалғандығын мақтанышпен айтты (Абсаттаров, Ашимова, 2010).

Қазақстанда неміс диаспорасы Кеңестік кезеңде негізінен Қостанай, Павлодар, Қарағанды, Жамбыл, Семей, Ақмола, Оңтүстік және Солтүстік Қазақстан облыстарында

көптеп шоғырланған болатын. Ал тәуелсіздік жылдарында неміс диаспорасы жоғарыда атап өткеніміздей, тез қарқынмен азайған соң қазіргі таңда неміс диаспорасының негізгі ошақтары Қарағанды, Жамбыл және Солтүстік Қазақстан облыстарында шоғырланған. Бұл облыстарда немістердің ұлттық-мәдени орталықтары жұмыс істейді. Мысалы, Жамбыл облысының неміс қоғамы өз жұмысын 1989-шы жылы бастады. Мұнда келетіндердің әрқайсысының өз мүдделері бар. Жастар билеп, ән салып немесе тіл үйрену үшін келеді. Ересектері – кеңестерімен немесе тәжірибелерімен бөлісу үшін келеді. Өнер көрсетуге арналған ұлттық киімдер де осында тігіледі, оның үстіне, тек өз қоғамына ғана емес. Жергілікті шеберлер басқа да мәдениет орталықтарынан тапсырыстар алады.

Этникалық пішінге қоса міндетті түрде жүретін атрибуттарын жасауға бұл жерде үлкен жауапкершілікпен қарайды. Қарағанды облысында құрылған «Видергебурт» қоғамы неміс тілінен аударғанда «жаңғыру» ғана емес, сонымен бірге «қайта туу» деген мағынаны береді. Орталықтың алдына қойып отырған негізгі міндеті – неміс халқының салт-дәстүрін жаңғырту болып табылады. Базалық орталық Қарағанды қаласында, оның филиалы Саран, Абай, Теміртау, Шахтинск, Сәтбаев, Балқаш қалаларында құрылған. (Ананьева, 2015). Мұнда арнайы мектептер құрылып, онда немістер мен басқа да этностар тіл курсына және басқадай шараларға қатысады. «Видергебурт» неміс орталығының әлеуметтік бөлімшесінде 3000 адам есепте тұрады, оның қызметі 36 село мен серіктес қалаларды қамтиды (Кулакова, 2011: 192).

Немістер Солтүстік Қазақстанда да көптеп шоғырланып, олар қазіргі таңда Қазақстанды өз отаным деп Қазақстанның дамуына өз үлестерін қосып келеді. «Видергебурт» неміс қоғамдық орталығының Петропавл қаласында да филиалы жұмыс істейді.

Ал 1994 жылы Алматы қаласында Неміс үйі ашылды. Өзінің аз ғана ғұмырында аталмыш үй қазақстандық немістердің мәдени, әлеуметтік-саяси өмірінде жетекші рөл атқара білді. Ал Неміс кеңесі – Қазақстан

мен Германияның алтын көпіріне айналды. Яғни, аталмыш Кеңес республика немістерінің мүддесін көздеп, әрі оны қорғап демеушілік жасауда Германиямен келіссөздер жүргізді. 1993 жылы қазан айында ел үкіметінің Қаулысына сәйкес, немістердің этникалық қайта өркендеуінің кешенді бағдарламасын жасады.

Аталмыш бағдарлама негізінде, этникалық қайта өркендеудің облыстық бағдарламасы өңделіп, қабылданған болатын. 1994 жылдың желтоқсанында бағдарламаның уақытын созу және қосымша іс-шаралар бекіту туралы шешім қабылданды. Неміс Кеңесі төл тілдің қайта түлеуіне өзіндік үлесін қосты.

«Видергебурт» қоғамының бастамасымен елордамызда неміс кешені құрылды. Яғни кешен өз ту астына бала-бақша, бастауыш мектеп пен гимназияны қабылдады. Ал Қарағанды қаласында неміс прогимназиясы (бастауыш сыныптар) және бала-бақшасы ашылды. Бұл германиялық кәсіпкерлер тарапынан демеушілік жасалды (Кулакова, 2011, Аманова, 2004).

Алматыда ТМД бойынша, жалғыз неміс драма театры жұмыс жасайды. Немістердің өмір сүру дағдысы жөнінде республика азаматтары «Гутен Абенд» атты апталық теле бағдарламадан біле алатын еді. Сонымен қатар неміс тіліндегі радио толқыннан, «Дойче Альгемайне Цайтунг» атты мерзімді басылымнан немістердің хал-ахуалы жөнінде мәліметтер көптеп бейнеленген. Әрине, мұндай ақпараттардың барлығына демеушілікті республикалық бюджет қаржыландырып отыр. Орталықтарда кітапханалар, неміс жексембілік мектептер жұмыс жасайды.

Неміс диаспорасы, өздерінің мәдени, рухани-моральдік құндылықтарын сақтау үшін өздерінің тарихи отанының азаматтарымен тығыз қатынас орнатты. Ал өз кезегінде ГФР мұндай бастаманы қолдап, демеушілік жасауға кірісті. Сарапшылардың пікірінше, Германия мемлекетінің қазіргі саясаты шекарадағы этникалық немістерге байланысты оларды бағдарлаудан гөрі, Германиядан тысқары немістерге көмек беруді

жөн санайды. Нақ осы мақсатта Германия Қазақстанда әртүрлі мәдени бағдарламамен шағын өнеркәсіпті дамытуға жәрдем беруді көздейді. Дегенмен, Қазақстандағы неміс тілді қауымдастық бұл елдегі жалпы этникалық мәселе болып саналатын жұмыссыздық секілді қиындықтарға душар болады. Қазақстандағы немістердің қоғамдық Ассоциациясы «Қайта құру» (Возрождение) орталығының басшысы Александр Дедерер, Қазақстанда қалған 350 мың адамның көпшілігі, дегенмен еліне қайтқысы келеді – деп санайды. Дегенмен – қоғамдық сана стереотипі таңқаларлық нәрсе. Сонымен ГФР мен ҚР-сы арасында неміс диаспорасының материалдық және рухани құндылықтарын қанағаттандыруға бағытталған интеграцияны дамытты. Жалпы, мемлекеттер арасындағы мәдени қарым-қатынастардың одан әрі келешегі көп жағдайда екі елдің саяси элитасы екіжақты және көпжақты деңгейлердегі өзара іс-қимылдың оң реакциясын пайдалана отырып, екіжақты қарым-қатынастардағы өзекті мәселелерін шешуге назар аудара отырып, табысқа жету дәрежесіне байланысты болады. Қазақстан мен Германия арасындағы стратегиялық серіктестіктің және мәдени қарым-қатынастарын одан әрі тереңдету үшін маңызды әлеует Қазақстандағы неміс диаспорасына тиесілі.

Қорытынды

Қорыта айтқанда, тақырыптың хронологиясы көрсетіп отырғандай, бұл кезең өтпелі болып, онда әлеуметтік-экономикалық және саяси әлеуеті бар Германия мемлекет ретінде Қазақстан үшін өте маңызды болды. Сонымен қатар, Қазақстан-Германия мемлекетаралық қатынастары ішкі саяси дамудың демократиялану дәрежесіне тұрақты өзара диалог тапты. Әрине, ол Қазақстандағы неміс диаспорасының саяси, әлеуметтік және ең бастысы мәдени жағдайымен байланысты болды. Сонау алыстағы, Қазақстан жеріндегі қандастарының өз тілін ұмытуы герман билігіне оңай тиген жоқ. Германия

Қазақстанды өз әріптестігіне тарта отырып, дипломатиялық миссиялар арқылы неміс диаспорасының тілі мен мәдениетін қайта жаңғыртуға қол жеткізе алды. Мемлекеттер арасындағы бұл байланыстар екі елдің қарым-қатынасының өзін сенімге болы отырып, болашаққа нақты қадамдар аясауына итермеледі.

Қазақстандағы неміс диаспорасының саны бүгінде 200 мыңға жуық адамды түзеді. Өз этностарының саны бойынша немістер басқа этникалық топтардан аз екендігіне қарамастан, ұлттық мәдениет орталықтары саны және жүзеге асырып жатқан жұмыстарының сапасы бойынша олар алғашқы орындардың қатарында тұр. Мұның барлығы әрине Қазақстан мен Германияның мәдени байланыстарының үлкен нәтижесі және тиісінше қазақстандық

немістердің өз тілі мен мәдениетімен қайта қауышуға деген күштарлығының арқасында болып отырғандығы сөзсіз. Еліміздің ішкі қоғамдық-саяси, әлеуметтік-мәдени дамуының басты жолының қазақ халқы мен еліміздегі өзге этностардың өз мәдениетін ұмытпауы және оны барынша дамытуы болып табылатындығын пайымдаймыз. Сол сияқты немістердің өз мәдениетін сақтауы мен оны дамытуы тек неміс диаспорасы үшін ғана пайдалы емес, ол сонымен бірге халықтар мен екі мемлекет арасындағы байланыстың басты кепілі болмақ. Мұның басты дәлелі – тәуелсіздік жылдарынан қазіргі кезге дейін Қазақстан мен Германия арасындағы байланыстар тек қана мәдени салада түйісіп қоймай, сонымен бірге ол саяси және экономикалық байланыстардың жаңғырып, оның бағыттарын айқындап келеді.

Әдебиеттер тізімі

Абсаттаров Р.Б., Ашимова З.И. Международные отношения Межправительственные организации Казахстана. // Вестник КазНПУ имени Абая. Серия Социологические и политологические науки. – 2010. – № 3. – С. 20-32.

Акимбеков С. Как приняла Германия «казахстанских» немцев. // Центр Азия. – 2003. – № 4. – С. 5-12.

Аманова А.С. Немецкое население Карагандинской области (по материалам переписи населения 1999 г.). // Этнодемографические процессы в Казахстане и сопредельных территориях: Материалы V Международной научно-практической конференции. Усть-Каменогорск, 20-21 октября 2003 г. Усть-Каменогорск: Изд. «Медиа - Альянс». – 2004. – С. 343-352.

Амантаева У.А. Немцы в Карагандинской области (конец XIX – 90-е гг. XX века). Сборник документов и материалов. Часть II / У.А. Амантаева. – Караганда, 2011. – 240 с.

Ананьева С.В. Синтез мировых культур в творческом наследии Герольда Бельгера. Немцы Казахстана: мост между Астаной и Берлином. Мат. межд. науч.-практ. конф. (г. Астана, 5-7 октября 2015 г.). – Алматы: АООНК «Возрождение», 2015. – С. 117-125.

Асылбеков М.Х., Козина В.В. Демографические процессы современного Казахстана / М.Х. Асылбеков. – Алматы: Атамұра, 1995. – 128 с.

Әпендиев Т.А. Тәуелсіз Қазақстандағы неміс диаспорасы // II-ші Нүсіпбеков оқулары: «Санжар Асфендияров және ұлттық тарих» атты халықаралық ғылыми-теориялық конференция. – Алматы, 2014. – Б. 113-117.

Әпендиев Т.А. Қазақстандық немістер: әлеуметтік-демографиялық құрамындағы өзгерістер (1989-2009 жж.). // Отан тарихы. – 2015. – № 1 (69)7. – Б. 136-143.

Бельгер Г. Родство. Статьи и очерки / Г. Бельгер. – Алма-Ата: Ғылым, 1991. – 296 с.

Бойко А. Германско-казахстанские отношения вышли на новый уровень // Берлинский Телеграф, [Электрон. ресурс] – 2022. – URL: <https://berliner-telegraph.de/ru/germansko-kazaxstanskije-otnosheniya-vyshli-na-novuj-uroven/soobshheniya/world/> (дата обращения: 10.10.2022).

Боос Э.Г. Роль немцев в развитии науки в Казахстане // Депортация народов и проблема прав человека: Материалы семинара. Алма-Ата, 1997. – С. 45-56.

Бургарт Л. О проблеме изучения истории и культуры немцев в Восточном Казахстане // Научно-информационный бюллетень. Июль-декабрь. – 1997. – № 3-4, – С. 36-37.

Браун А.Г. Моя жизнь. автобиографические очерки / А.Г. Браун. – Алматы: Дайк-Пресс, 2002. – 352 с.

Губайдуллина М.Ш. Германия – Центральная Азия: актуальные вопросы внешней политики и международных отношений: сборник докладов и выступлений студентов и молодых ученых на ежегодной научной конференции / «Мир науки» (КазНУ им. аль-Фараби, Алматы, 23-26 апреля 2012 г.). – Алматы, 2012. – 156 с.

Дедерер А. Развитие казахстанско-германских отношений. // Deutsche Allgemeine Zeitung, 2017. – С. 11.

Ержан Қ. Германия канцлері Герхард Шредердің сапарында жан-жақты мәселелер талданды. // Ескі азаттық, 2003. – С. 11.

Кадацкая Н.В. Миграция немцев из Казахстана в Германию: поиск идентичности. // «Миграция и социально-экономическое развитие стран региона Балтийского моря» Материалы международной конференции. Светлогорск, 2008. – С. 333-344.

Кригер В. Рейн – Волга – Иртыш: из истории немцев Центральной Азии. / В. Кригер. – Алматы: Дайк-Пресс, 2012. – 276 с.

Кучински М. Дала мен адам / М. Х. Кучинский. – Нұр-Сұлтан : Алашорда, 2021. – 320 б.

Лаумулин М.Т. К вопросу об экономических связях между Казахстаном и Германией. // Политические и экономические интересы Германии в Казахстане и Центральной Азии: материалы международной научно-практической конференции (г. Алматы, 14 мая 2010 г.). Алматы: КИСИ при Президенте РК, 2010. С. 79-100.

Назарбаев Н. Тарих толқынында / Н. Назарбаев. – Алматы: Атамұра, 2003. – 288 б.

Назарбаев Н. Тәуелсіздігіміздің бес жылы / Н. Назарбаев. – Алматы: Қазақстан, 1996. – 638 б.

Подопригора Ю.И. Этнический и конфессиональный состав немцев Павлодарского Прииртышья в XX - начале XXI века. / Дисс. канд. истор. наук. – Омск. 218 с; Немцы Павлодарского Прииртышья. – Алматы, 2010. – 160 с.

Садовская Е.Ю. Эмиграция этнических немцев и других ранее депортированных народов из Казахстана в 1990-е годы: причины и прогноз. // Германия – Центральная Азия – диалог культур: история, современность, перспективы, 2002. – 110 с.

Смаилова А.А. Национальный состав населения Республики Казахстан. Том 1. Итоги переписи населения 1999 года в РК. Статистический сборник / Алматы, 2000. – 199 с.

Сугирбаева Г.Д. Начало формирования немецкой диаспоры на юге Казахстана. // Вестник ЗКГУ. – 2010. – № 3. – С. 157-165.

Тоқаев Қ.К. Қазақстан Республикасының дипломатиясы / Қ.К. Тоқаев. – Алматы: Пбк «GAUHAR», 2002. – 568 с.

Ямшанова О.А. История немецкой диаспоры Центрального Казахстана в XX в. / Автореф. дисс. ... канд. ист. наук. – Караганда, 2009. – 30 с.

Ж.М. Тлемисова, А.М. Мамырбеков

Университет Алихана Бокейхана, Семей, Казахстан

Культурные связи Казахстана и Германии: на примере немецкой диаспоры (1991-2020 гг.)

Аннотация. С момента независимости Республика Казахстан придерживается многовекторной политики со странами Запада. Его основные направления направлены на политику, экономику, и культурно-гуманитарную сферу. Наша страна установила связи с западными странами, в том числе с Германией. Двустороннее сотрудничество является приоритетным и повышает взаимовыгодное партнерство между двумя государствами. Экономические связи и политическая интеграция как импульс нового времени являются образцом для всех государств современного мира. Кроме того, стратегическое партнерство между Казахстаном и Германией постоянно усиливается и расширяется, охватывая практически все сферы деятельности. Доверие, взаимность и толерантность, как проявление культуры взаимоотношений между народами, являются отличительными качествами казахстанско-германских связей. Совпадение интере-

сов по основным направлениям внешних связей, несомненно, будет способствовать гармонизации культурных связей в двусторонних дружественных отношениях.

Значительная часть контактов Казахстана и Германии в культурной сфере связана с немецкой диаспорой в Казахстане. Если сделать историческое отступление, немцы жили на всей территории Республики Казахстан с момента царской власти. Казахские немцы, сохраняя свою культуру и самобытность, живут в тесной культурной связи с казахским народом. Такие связи между народами выходят на межгосударственный уровень, что способствует развитию культурных связей между Казахстаном и Германией. В статье рассматриваются культурные связи между Казахстаном и Германией на примере немецкой диаспоры в нашей стране. Исследуя культурные связи двух государств, авторы проводят научный анализ роли и влияния на эти отношения казахских немцев.

Ключевые слова: Казахстан; Германия; немецкая диаспора; культурные связи.

Zh.M. Tlemisova, A.M. Mamyrbekov
Alikhan Bokeikhan University, Semey, Kazakhstan

Cultural relations of Kazakhstan and Germany: the case of the German diaspora (1991-2020)

Abstract. Since independence, the Republic of Kazakhstan has been pursuing a multi-vector policy with Western countries. The main directions are aimed at politics, economics, and the cultural and humanitarian sphere. Our country has established relations with Western countries, including Germany. Bilateral cooperation is a priority and enhances mutually beneficial partnerships between the two states. Economic relations and political integration as an impulse of the new time are a model for all states of the modern world. In addition, the strategic partnership between Kazakhstan and Germany is constantly strengthening and expanding, covering almost all areas of activity. Reciprocity and tolerance, as a manifestation of the culture of relations between peoples, are the distinctive qualities of Kazakh-German relations. The coincidence of interests in the main areas of foreign relations will undoubtedly contribute to the harmonization of cultural relations in bilateral friendly relations.

A significant part of the contact between Kazakhstan and Germany in the cultural sphere is linked to the German diaspora in Kazakhstan. If we make a historical digression, the Germans have lived throughout the territory of the Republic of Kazakhstan since the time of tsarist power. Kazakhstani Germans, preserving their culture and identity, live in close cultural ties with the Kazakh people. Such activities between peoples reach the interstate level, which contributes to the development of cultural ties between Kazakhstan and Germany. The article examines the cultural ties between Kazakhstan and Germany through the example of the German diaspora in our country. The article presents a scientific analysis of the role and influence of Kazakhstani Germans on these relations.

Keywords: Kazakhstan; Germany; German diaspora; cultural relations.

References

Absattarov R.B., Ashimova Z.I. Mezhdunarodnye otnosheniya Mezhpriavitel'stvennyye organizatsii Kazahstan [International relations Intergovernmental organizations Kazakhstan], Vestnik KazNPU imeni Abaya. Seriya Sociologicheskie i politologicheskie nauki [Bulletin of KazNPU named after Abai. Series of Sociological and Political Sciences], 2010. No.3. P. 20-32, [in Russian].

Akimbekov S. Kak prinyala Germaniya «kazahstanskih» nemcev [How Germany accepted the «Kazakh» Germans], Centr Aziya [Central Asia], 2003. No.4. P/ 5-12, [in Russian].

Amanova A.S. Nemeckoe naselenie Karagandinskoy oblasti (po materialam perepisi naseleniya 1999 g.) [The German population of the Karaganda region (based on the 1999 census), Etnodemograficheskie processy v Kazahstane i sopredel'nyh territoriyah: Materialy V Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii. Ust'-Kamenogorsk, 20-21 oktyabrya 2003 g. [Ethnodemographic processes in Kazakhstan and adjacent territories: Materials of the V International Scientific and Practical Conference], Ust'-Kamenogorsk: Izd. "Media - Al'yans". 2004. P. 343-352, [in Russian].

Amantaeva U.A. Nemcy v Karagandinskoj oblasti (konec XIX – 90-e gg. XX veka) [Germans in the Karaganda region (late XIX – 90s of the XX century)], Sbornik dokumentov i materialov. Chast' II [Germans in the Karaganda region (late XIX – 90s of the XX century). Collection of documents and materials. Part II], Karaganda, 2011. 240 p., [in Russian].

Anan'eva S.V. Sintez mirovyh kul'tur v tvorcheskom nasledii Gerol'da Bel'gera. Nemcy Kazahstana: most mezhdu Astanoj i Berlinom [Synthesis of world cultures in the creative heritage of Gerold Belger. Germans of Kazakhstan: a bridge between Astana and Berlin.], (Mat. mezhd. nauch.-prakt.konf. (g. Astana, 5-7 oktyabrya 2015 g.). Almaty, AOONK «Vozrozhdenie», 2015. P. 117-125, [in Russian].

Asylbekov M.H., Kozina V.V. Demograficheskie processy sovremennogo Kazahstana [Demographic processes of modern Kazakhstan], (Almaty, Atamura, 128 p.), [in Russian].

Apendiev T.A. Tauelsiz Kazakstandagy nemis diasporasy [German diaspora in independent Kazakhstan], II-shi Nysipbekov oqulary: «Sanzhar Asfendiarov zhәне ul'tyq tarih» atty halyqaralyk gylymi-teoriyalik konferenciya [II Nysipbekov Readings: international scientific and theoretical conference» Sanzhar Asfendiarov and national history»]. Almaty, P. 113-117, [in Kazakh].

Apendiev T.A. Kazakstandyk nemister: aleumettik-demografiyalik kuramyndagy ozgerister (1989-2009 zh.) [Kazakh Germans: changes in socio-demographic composition (1989-2009)], Otan tarihy, 2015. No.1 (69)7. P. 136-143, [in Kazakh].

Bel'ger G. Rodstvo. Stat'i i ocherki [Kinship. Articles and essays.], (Alma-Ata, Gylym, 1991, 296 p.), [in Russian].

Bojko A. Germansko-kazahstanskije otnosheniya vyshli na novyj uroven' [German-Kazakh relations have reached a new level], URL: <https://berliner-telegraph.de/ru/germansko-kazahstanskije-otnosheniya-vyshli-na-novyj-uroven'/soobshheniya/world/>, [in Russian]. (accessed 10.10.2022).

Boos E.G. Rol' nemcev v razvitii nauki v Kazahstane [The role of Germans in the development of science in Kazakhstan], (Deportaciya narodov i problema prav cheloveka: Materialy seminar. Alma-Ata, 1997. P. 45-56., [in Russian].

Burgart L.A. O probleme izucheniya istorii i kul'tury nemcev v Vostochnom Kazahstane [About the problem of studying the history and culture of Germans in East Kazakhstan], (Nauchno- informacionnyj byulleten'. Iyul'-dekabr' [Scientific and informational bulletin. July-December], 1995. No. 3-4. P. 36-37, [in Russian].

Braun A.G. Moya zhizn'. avtobiograficheskie ocherki [My life. autobiographical essays], (Almaty, Dajk-Press, 2002, 352 p.), [in Russian].

Gubajdullina M.Sh. Germaniya – Central'naya Aziya: aktual'nye voprosy vneshnej politiki i mezhdunarodnyh otnoshenij: sbornik dokladov i vystuplenij studentov i molodyh uchenyh na ezhegodnoj nauchnoj konferencii [Germany – Central Asia: topical issues of foreign policy and international relations: a collection of reports and speeches by students and young scientists at the annual scientific conference], («Mir nauki» (KazNU im. al'-Farabi, Almaty, 23-26 aprelya 2012 g. [«World of Science» (Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, April 23-26] Almaty, 2012. P.156, [in Russian].

Dederer A. Razvitie kazahstansko-germanskijh otnoshenij [Development of Kazakh-German relations], Deutsche Allgemeine Zeitung, 2017. P. 11, [in Russian].

Erzhan K. Germaniya kancleri Gerhard Shrederdin saparynda zhan-zhakty maseleler taldandy [During the visit of German Chancellor Gerhard Schroeder, comprehensive issues were analyzed], Eski azattyk, 2003. P.11, [in Kazakh].

Kadackaya N.V. Migraciya nemcev iz Kazahstana v Germaniyu: poisk identichnosti [Migration of Germans from Kazakhstan to Germany: the search for identity], («Migraciya i social'no-ekonomicheskoe razvitie stran regiona Baltijskogo morya» Materialy mezhdunarodnoj konferencii. Svetlogorsk, 2008. P.333-344, [in Russian].

Kruger V. Rejn – Volga – Irtysh: iz istorii nemcev Central'noj Azii [Rhine– Volga–Irtysh: from the history of the Germans of Central Asia], (Almaty, Dajk-Press, 2006, 276 p.), [in Russian].

Kuchinski M. Dala men adam [Steppe and man], (Nur-Sultan, Alashorda, 2012, 320 p.), [in Kazakh].

Laumulun M.T. K voprosu ob ekonomicheskijh svyazyah mezhdu Kazahstanom i Germaniej [On the issue of economic relations between Kazakhstan and Germany], Politicheskie i ekonomicheskije interesy Germanii v Kazahstane i Central'noj Azii: materialy mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii. Almaty, 14 maya 2010 g. [Germany's Political and Economic Interests in Kazakhstan and Central Asia: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference (Almaty, May 14, 2010)]. Almaty, KISI pri Prezidente RK, 2009. P. 79-100, [in Russian].

Nazarbaev N. Tarih tolkynynda [On the wave of history], (Almaty, Atamura, 2003, 288 p.), [in Kazakh].
Nazarbaev N. Tauelsizdigimizdin bes zhyly [Five years of independence], (Almaty, Kazakstan, 1993, 638 p.), [in Kazakh].

Podoprigora Yu.I. Etnicheskiy i konfessional'nyy sostav nemcev Pavlodarskogo Priirtysh'ya v XX - nachale XXI veka [Ethnic and confessional composition of the Germans of the Pavlodar Irtysh region in the XX - early XXI century], (Diss. kand istor. nauk. – Omsk., 218 s; Nemcy Pavlodarskogo Priirtysh'ya. Almaty, 2010. P. 160, [in Russian].

Sadovskaya E. Yu. Emigratsiya etnicheskikh nemcev i drugih ranee deportirovannykh narodov iz Kazakhstana v 1990-e gody: prichiny i prognoz [Emigration of ethnic Germans and other previously deported peoples from Kazakhstan in the 1990s: reasons and forecast], (Germaniya – Central'naya Aziya – dialog kul'tur: istoriya, sovremennoost', perspektivy, 2002. P. 110, [in Russian].

Smailova A.A. Nacional'nyy sostav naseleniya Respubliki Kazahstan. Tom 1. [The national composition of the population of the Republic of Kazakhstan. Volume 1], [Itogi perepisi naseleniya 1999 goda v RK. Statisticheskij sbornik [Results of the 1999 population census in the Republic of Kazakhstan. Statistical collection], Almaty, 2002. P. 199., [in Russian].

Sugirbaeva G.D. Nachalo formirovaniya nemeckoj diaspory na yuge Kazakhstana, [The beginning of the formation of the German diaspora in the south of Kazakhstan], Vestnik ZKGU [ZKGU Bulletin], 2010. No. 3. P. 157-165, [in Russian].

Tokaev K.K. Kazakstan Respublikasynyn diplomatiyası [Diplomacy of the Republic of Kazakhstan], (Almaty, Pbk «GAUHAR», 2002, 568 p.), [in Kazakh].

Yamshanova O.A. Istoriya nemeckoj diaspory Central'nogo Kazakhstana v XX v. [The history of the German Diaspora of Central Kazakhstan in the twentieth century.], Avtoref. diss. ... kand. ist. nauk. Karaganda, 2009. P. 30, [in Russian].

Авторлар туралы мәлімет:

Тлемисова Жансия Мұратқызы – педагогика ғылымдар магистрі, Ph.D. докторант, Әлихан Бөкейханов университеті, Семей, Қазақстан.

Мамырбеков Арафат Мәжитұлы – тарих ғылымдарының кандидаты, Әлихан Бөкейханов университеті, Семей, Қазақстан.

Tlemissova Zhansaaya – Master of Pedagogy, Ph.D. student, Alikhan Bokeikhan University, Semey, Kazakhstan.

Mamyrbekov Arafat – Candidate of Historical Sciences, Alikhan Bokeikhan University, Semey, Kazakhstan.